ئەمەریکا و کلتووری دیگیتال*
بەشی یەکەم

ئازاد حەمە

دوای دروستبوونی گەشەیەکی بەهێز لە ناوەندی هەفتاکان بەولاوە لە ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا بەناوی گەشەی زانیاری نوێ وایلێهات کە زۆربەی بوارەکانی بەرهەمهێنان و دابەشکردن و زۆربەی چالاکی و مەرجە نوێکانی کارکردن لەلایەن دەزگا تەکنیکییە ئالۆزەکانەوە ببرێتەرێووە و ,کۆمپیوتەریش ببێ بە ئامرازێ سەرەکی بۆ گەشەدان بە شێوازەکانی بەرهەمهێنان و بردنەرێووە.بۆیە شوێنی سەرهەلدانی کۆمەلگەی نێتۆرك بەبێ یەك و دوو واتە ئەو شوێنەی کاستێلس تیای دەژی(لێرەدا مەبەست ئەمەریکایە).ئەو شوێنەی کە بۆتە بنکەی زانیاری دیگیتال و تەکنیکی نوێی جیهان و جێگای دروستکردن و سڕینەوەی بەها و مانا.بەهۆی ئەم جۆرە گەشەیەوە لە زانینی تەکنیکی نوێ دەستوورێ تر بۆ خولقان و بەرهەمهێنان هاتەکایەوە.لێرەوە شیاوییەك هاتەدونیا بۆ مالئاوایی لە شێوازی بەرهەمهێنانی کلاسیك و بۆ وەگەڕخستنی مۆدێلێ دی بۆ بردنەرێوە و دابەشکردنی دەسەلات ,دەولەمەندی و بازاڕ. لەهە مووی سەیرتر بوارێ سیاسی و ئابووریی ئەوتۆ لەم شوێنەدا لەدایکبوو کە گرنگی دی لەوەی ناسنامە کوولتورییەکان لە فۆڕمی تردا بەرجەستەکرێن و هەروەها ئەم ناسنامانە وەك گشت شمەکێ تر گلوبالکرێن. نەك هەر ئەوە بەلکو تێگەیشتنە ئەکادیمی و توێژینەوە تیۆرییکانی ئینستیووتەکانی پشکنین و شیکرد نەوەی ئەم کۆمەلگەی زانیارییە دیگیتالە ڕۆژ لەدوای ڕۆژ کەوتە ئەوەی ڕۆلێ بناغەیی لە پۆپولێرکردن و گشتیکردنی واتا و چەمکەکانی ژیانی سیاسی و کولتووریمان ببینێ و هەمووش بەو گۆڕانکاریانەوە گرێدا کە خۆی لەئاکامی گەشەی زانین و چوونە ناو قۆناغی زانیاریگەرییەوە دووچاربیووە.توانای تەکنیکی و زانیاری زانستی بارودۆخێ ئەوتۆی بۆ ئەم کۆمەلگەیە(لێرەدا مەبەست کۆمەلگەی ئەمەریکییە) ڕەخسانووە کە وا لە فۆڕمە نوێکانی ناسنامە و پەیوەندییەکانی نێوان دەسەلات و بەرهەمهێنان و زانین بکا وەدووی تەکنەلۆژیای زانیاریی نوێوە بن.ئەم لایەنەش پێش هەموو شوێنێ لە ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکادا سەقامگیر بووە و بەتەواوەتی ڕیالیتێی خۆی بەدەستهێناوە.بۆیە ئەمەریکا مالی ڕاستەقینەی جیهانگیری ئابووری وزانیارییە و دیارترین دالدەشە بۆ خۆگلوبالکردن و گەیشتن لە جەوهەری زانینی نوێ و واتای تازەی بازاڕ.بۆیە لەمەولاش کە گوێمان لەناوی ئەمەریکا دەبێ شارستانی ڕۆمانیمان دێتەوە پێشچاو بەلام بە زانیارێ ئەلەکترۆنی و ئابوورێ گلوبالی دیگیتالەوە.کەوابێ لەم شوێنەوە گۆڕانکارییە نوێکانی ئەمرۆمان ,هەر لە ئەفسانەی جیهانیبوون و دۆزینەوە فزیۆلۆژی(کارئەندامناسی) و بیۆ-تەکنیکییە سەیرەکان و تیۆریە ئابووریی و کۆمەلایەتیە پڕاگماتیە کانەوە تادەگاتە هەلاوگۆڕانە سیاسی و ستاتۆسە تازەکانی ناسنامە , ڕووەو بەشە جۆراوجۆرەکانی جیهان ملیرێگا دەگرنەبەر.ئەم هەلاوگۆڕنە تەکنیکی و زانیارییە تەنێ مەرجەکانی کارکردنی لە کارگە پیشەسازییە ئەلەکترۆنیەکان نەگۆڕیووە بەلکو کاریگەری خۆی بەسەر ئینستیتووتەکانی ڕاڤەکردن و توێژینەوەی سیاسی و کۆمەلایەتی و کولتووریش بەجێهێشتووە و ئەمەش لەئاستێ بالادا کاریگەری خۆی بەسەر بڕیارە سیاسی و ئابووریەکانیش جێهێشتووە و ڕۆلی لە دروستکردنی تابەیایی فکریش دیووە.لەم سالانەی دوایشدا زانکۆ و ئینستیتووتەکانی ئەمەریکا بووە بە شوێنێ کە پێشوازی لە زۆربەی شەپۆلە فکری و قوتابخانە سیاسی و فەلسەفی و کۆمەلایەتیەکان دەکا.تەنانەت زۆربەی بیریارانی ڕۆژئاوا زۆرتر لەوێ سمینار سازدەکەن و هەر لەوێشەوە شوهرەت لەگەل خۆیان بۆ ولاتەکانیان دێننەوە و یان ئەوێ دەکەن بە سەکۆێ بۆ خۆ گلوبال کردن و ناساندنی تیۆریەکانیان.لەم بارەیەشەوە دەکرێ مرۆڤ تەماشای لیستەی وەکرانی خەلاتی نۆبل لە: پزیشکی, فیزیا, کیمیا, زیندەوەرناسی, کارئەندامزانی و ئابووری بکا کە سالانە دەدرێ بە ئەمەریکایەکان و بەشێ زۆریش لەوانە بەڕەچەلەك ئەمەریکی نین و وەکیتریش ئەو زۆر وەرگرتنەی ئەم خەلاتە لەو بوارانە بەتایبەت ئابووری و پزیشکی نیشانەیە لەسەر مۆنۆپۆلکردنی بواری توێژینەوە و پشکنین لەلایەن ئەم ولاتەوە.هەر سەبارەت بەم دیاردانە گەر تەماشای ئەم دوو دەیەی دوایی بکەین هەست بەوەدەکەین کە گەلێ لەو تیۆرییانەی, ,بۆنموونە تێمای زانین و دەسەلاتی فوکۆ یا هەلوەشانەوەگەری درێدا یاخود دیاردەی فێمینیزمی فەڕەنسی و تەنانەت تەوژمی ڕەخنە لە مۆدێرنیتێش,لە ئەمەریکا بووە بە جێی باس نەك هەر گۆڕانییان تێکەوتوە بەلکو واشیانائێکراوە کە کۆپی ئەمەریکیشی لێدروستکرێ و لەتەك ڕێبازە سیاسی و فەلسەفیەکانی دوای سالانی هەشتا و نەوەتەکانی ئەم ولاتە تێهەلکێشیشکرێ.ئەمەو جگەلەو تیۆرییانەی لەم ولاتە سەبارەت بە جیهانی سێ و تێمای پۆست کۆلۆنیالیزم و ڕۆژهەلاتناسی ڕۆژانە بەرهەمدەهێنرێ و چەندین شوێنی جۆراوجۆری ئەکادیمیش بۆ ئەم مەبەستەدروستکراوە بۆئەوەی لەمبارەیەوە توێژینەوە ئەنجامدرێ.زۆرجار ئەو توێژینەوە و شیکردنەوانە لە ستراتیژی سیاسی ئەمەریکی ناچنە دەرەوە و هەندێ جاریش نەك هەر ئەوە ناکەن بەلکو دەبن بە کۆلەکە بۆ ستراتیژی سیاسی و ئابووری ئەمەریکی و

بناغەدانەری تیۆریە یاسایی و سیاسیەکانی چاخی تازە.چاخی تازەش وایلێکراوە کە لەوێوە سەرهەلدا.چاخی تازە ئەو چاخە زانیاریە نوێییەیە کە پشت بە پاڕادیگمێ تەکنیکی نوێ دەبەستێ کە بووە بە بناغەی بۆ ئابووریێ زانستی و زانیاریێ تاییەت. ئەم ئەمەریکایە کە لەگشت بوارەکانا بووە بە بنکە بۆ زانین و زانیاری نوێ بەرهەمهێنەری ئایدیۆلۆژیایێ پاتریۆتیزمی (نیشتیمان پەروەی) تازەشە. ئەم پاتریۆتیزمیە نوێیە ئەو پاتریۆتیزمیەیە کە لەدوای نەمانی جەنگی سارد و مەترسی سەرمایەداری سووری سۆڤیەتی دادێ و بەکەلك وەرگرتن لە زانیاریگەریی دەبێ بە مۆدێلێ بۆ جیهانیگەریێ تاك جەمسەریش. لێرەوە دەکرێ بووترێ کە نە هەموو ئەمەریکا وەك فۆکۆیاما بیردەکاتەوە نەش نووسینەکانی شومسکی بووە بە ئینجیلی ئەمەریکیەکان.ئەمەریکا تێۆریە رۆژئاوایەکان وەردەگرێ و دواتر بە پێی تێگەیشتنی سیاسی و ئابووری خۆی دایدەرێژێنەوە. بەمجۆرە ئەمەریکا دەکرێ وەك جێگای تەماشاکرێ کە فابریکەی(کارگە) تێکڕای پاڕادۆکس و ناچووستیەکانی جیهانە.ئەم ولاتە لەپاش نەمانی جەنگی سارد و ترسی سەرمایەداری سووری سۆڤیەتی بووە بە مندالدانی مۆبلیزەی(تەعبیئەی) ئاییۆلۆژی جیهانی .گەر لەمبارەیەوە بشمانەوێ رەوانتر بدوێین ئەوا دەچینەوە سەر قەولێکی کافکا کە دەلێ کەسێ کە بۆ ماوەێ زۆر دوژمنایەتی کەسێ تر دەکا دواتر دەبێ بە هەلگری هەموو سیفاتەکانی ئەو کەسە.ئەمەش زۆر بەسەر ئەمەریکادا پەیرەو دەکرێ وەك لە ولاتێ تری دونیا.بەسەفەرێ بۆ روسیای ئەمرۆش مرۆڤ ئەوەی بەباشی بۆ دەردەکەێ کە ئەم ولاتە کەوتۆتە ناو چ بێ ئایدیۆلۆژیایەکەوە و هەلپەی ژیان چی بەسەر مرۆڤی ئەم ولاتە هێناوە کە پێشتر بنکەی گەورەترین ئایدیۆلۆژیای جیهانی بووە.بەلام بەسەفەرێ بۆ ئەمەریکا چیمان بۆ دەرناکەوێ! بەدلنیایەوە ولاتێ دەبینین کە فرەجەمسەرترین هێزی لەخۆیدا بەرجەستەکردووە و دۆزێ دەروونی ئەوتۆشی بۆ خۆی و کەسەکانی ئەم ولاتە دروستکردووە کە هەمیشە لە حالەتی جەنگ و داکۆکی لەخۆبن و خۆش نەك هەر بە ئازا و ئازاد بزانن بەلکو زۆر بە گوناه و غەدرلێکراویش لەقەلەمبدەن.بەشێ زۆر لە ئەمەریکایەکان نەك هەر زانیاریان لەسەر ولاتانێ زۆری رۆژهەلاتی ناوەراست نییە بکرە هێدەی دانیشتوانێکی ولاتانی عەرەبیش لەبارەی ولاتانی باکووری ئەورووپا(بۆنموونە ئەسکەندەنافیا) نازانن و هەمیشەش پرسیاری ئەوەدەکەن کە بۆ دەبێ ئەمەریکا هێندە یارمەتی ولاتانی تر بدا و کێشەی میللەتانی تر چارەسەرکا یان بۆ تائێستا دامەزراوی نەتەوە یەکگرتووەکان نەبووە بە دامەزراوێ ئەمەریکی یان بۆ ئەم دامەزراوە(واتە UN) بەپێچەوانەی تێگەیشتنی ئەمەریکی کاردەکا .ئەوی ئێمە باسیدەکەین تەنێ وێنەیەکە لە ئەمەریکا .باشە ئەمە ئەمەریکایە کە سیمبۆلە بۆ ئازادی و مافی مرۆڤ و شوێنی داهێنان و دۆزینەوە یان سۆڤیەتی جارانە.بۆشە وادەلێم چونکە لە کۆمەلگەی ئەمەریکیدا دیاردەیەکی وا لەسەر بەئەمەریکاییبوون باوکراوە کە گوایە ئەمەریکا بۆ ئەو کەسانەیە کە داهێنەرن. یان ئەمەریکا ئەرکی هێومانی جیهانی لەکۆل گرتووە و هەموو دەست تێوەردانەکانیشی بۆ پاراستنی ستاتۆسی تازەی مافی مرۆڤ و دیموکراسیەتی گلوبالە.پێمان وانییە هیچ ولاتێ لە ولاتانی رۆژئاوا هێندەی رژێمی یان دەولەتی ئەمەریکا کار بۆ مۆبلیزەی دانیشتوانی ولاتەکەی خۆی بکا و مێدیای خۆشی بۆ مۆنۆپۆلکردنی ئیندڤیدی ولاتەکەی خۆی بەکاربەرێ.ئەوەندەی کێشەی سیاسی کوردەکان لە مێدیای ولاتانی رۆژئاوا یان ولاتانی ئەسکەندەنافی باسدەکرێ لە هەموو مێژووی سیاسی ئەمەریکا ئەوندە باسنەکراوە. تەنێ کوردەکانی ئەمەریکا دەزانن کە چەند دێر لەسەر کێشەکەی ئۆجەلان لە مێدیای ئەمەریکی وترا لەکاتێکدا کە ولاتانی رۆژئاوا و بەگشتی ئەوروپا بەهۆی دەستگیرکردنی ئوجەلانەوە بوو بە گۆرەپانی ناودارترین خۆپیشاندانی سیاسی کوردی کە لە دوای خۆپیشاندانەکان بۆ رودای هەلەبجە و کۆرەو دەکرێ حسێبی باشی بۆ بکرێ.ئەوەی کە ئەمەریکاش ئەمرۆ زیندانێ سیاسیە بۆ ئەوەی بیرکردنەوەی لەتەك ئیدارەی سیاسی ئەمەریکی نەگونجێ ئەمە راستیەکی زیادلەپێویست روونە بەلام حاکمیەتی کولتووری و سیاسی ئەمەریکی دۆزێ کۆمەلایەتی و دەروونی ئەوتۆی هێناوەتە پێشێ کە کۆتای بە قسەکردن لەسەر ناتەبایی و ناکۆکییەکان بهێنێ و یان وایکردووە کە قسەکردن لەوبارانەوە تەنێ بکا بە پیشەی ئەوانەی کە ئەگەر نخوازن خۆ نخەنە لیستی رەش و لیستی تیرۆریستەکانەوە.واتە کە تۆ قسەتکرد دەبێ پێشوەخت ئامادەبی وەك گومانلێکراو و نایاسایی و دژ بەشارستانی تازە تەماشاکرێی. ئەمە نەك هەر لە ئەمەریکا بەلکو لە ولاتانی رۆژئاواش باوبووە و بەمجۆرە کەوتۆتەوە. لێرەدا مەبەست ئەوە نییە کە ئەو کەسە زیندانی دەکرێ یان سەرنگوومدەکرێ نەخێر بەلکو مەسەلەکە ئەوەیە کە تۆ لەرووی کۆمەلایەتیەوە فەرامۆشدەکرێ و تێگەیشتنەکانت بە نامۆ و بێ بناغە دەزانرێ و رەنگە وەك کەسێ تەماشاکرێی ئاساییە وابیرکەیتەوە چونکە لە شوێنهایەکەوە هاتووی کە لەرووی شارستانییەوە دواکەوتووە و یا جەنگی لێبووە یان دەکرێ کۆنە کۆمۆنیست یاخود ئیسلامیست بی.ئەم لایەنەش دوای رووداوەکانی 11/9 زۆر ناشرینرکەوتۆتەوە و ولاتانی رۆژئاوا بۆ هەلاتووەکانی جیهانی عەرەبی-ئیسلامی(یان بەقەولی مارکس خەلکی ناوچە مەحەمەدییەکان) بوو بە دۆزەخ.بۆلەمەولاش نەك هەر سەرڕەشی گرفتی دەروونی لەدوایە بەلکو خودی ئەم سەرڕەشیە بەپێی جوگرافی پۆلدەکرێ و سەرڕەشێکی دانیشتووی ولاتەکانی ئەمەریکای لاتین یان ئاسیای رۆژهەلات یان جنوبی ئەورووپا لە سەرڕەشێکی ولاتە عەرەبیکان یان جیهانی ئیسلامی جودایە.نەك هەر لەبەر ئەوەی ئەمان ئیسلامن و ئیسلامیشن لە پشت ئەو هەرەشە رۆژانەیانەیە کە دانیشتوانی ولاتانی رۆژئاوا تیایدەژین بەلکو لەبەر گەلێ هۆیتر کە پێوەندی بە ناو و مانتەلیتێت(خووڕەوشت) و

مۆسیقای گەلی و شێوازی خواردن و چەندین شتی ورد و درشتی ڕۆژانەوەیە کە ئاساییە مرۆڤی پێ بێ بەهاکرێ.بەلام دەبێ ئەوەش بووترێ کە ناوچە مەحەمەدییەکانیش بەهەشتێ ئەوتۆ نییە بۆ لەمەولا بۆ ئەوانەی کە لە ڕۆژئاوا و ئەمەریکاوە ڕوویتێدەکەن. ئەم باسەش مەسەلەیەکی تر دێنێتە پێشێ کە پەیوەندی بە دیاردەی ئەنتی ئەمەریکایAntiamericanism یەوە هەیە کە پتر دیاردەیەکی دەرەوەی ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکایە و بەتایبەت ولاتانی ئەورووپای ڕۆژئاوا. لە ئەوروپای ڕۆژئاوا ئەم مەسەلەیە ڕەوتێ جوداوازتری وەرگرتووە وەك لە دەرەوەی ڕۆژئاوا.لێرەدا دەبێ لەوەبگەین کە لەگەل هاتنی تەوژمی جیهانگیری ئەو ڕەوتە لە ولاتانی ڕۆژئاوا چوارچێوەێ پتر فکری تری وەرگرت وەك لەجاران و مەسەلەی ئەنتی ئەمەریکای بووە بە واژەی تر و بە واتای تر بەلەجیاتیکرا.چونکە بەئاشکرا ئەوە دەرکەوت کە جیهانگیری ئابووری و زانیاری و ئەمجار بەئەلەکترۆنیکردنی شارستانی نوێ شوێنێ وەك ئەمەریکا لە پشتیەوەیە وەك لە ولاتێ تر.بۆیە ڕق لە جیهانیبوون بە ڕق لە ئەمەریکا تێکەل کرا و دیاردەی بەجیهانیبوون بوو بە سینۆنیمی(هاوشانی) بەئەمەریکاییبوون. زۆرجار دەبێ لەو مەسەلەیەش بەئاگابین کە ئەو ئەنتی ئەمەریکاییەی ناو ڕۆژئاوا تەنیا شتێ سەرپێی و هەڕەمەکی نییە بەلکو بنەمای ڕوناکبیری خۆی هەیەو بگرە فەلسەفەیەکیش لە پشتیەوەیە.ئەم لایەنەش لەسەر زۆر ئاست دەکرێ ببینرێ. بۆ نموونە لەسەر ئاستی ڕوناکبیری و لەنێو ڕوناکبیرانی فەرەنسی دەکرێ بۆ ئەو سەفەرە ڕەخنەئامێزەی ژان بۆدریار بگەڕێینەوە کە بەرەو ئەمەریکا کردویەتی وەك ڕەخنەگرێ لە مۆدێرنە و کۆمەلگەی زانیاری ئەمەریکی کە دواتر لە کتێبێ بەنێوی (ئەمەریکا, 1986) بەرجەستەیکردووە(1) . ناوبراو لەوێڕا وێنەیەکمان لەسەر کۆمەلگەی بەرخۆری و شەکەتئامێزی ئەمەریکی دەداتێ کە بنەما بۆ تیۆرێ لەسەر نەك هەر کۆمەلگەی ئەمەریکی بەلکو لەسەر ئەو کۆمەلگە هیچگەراو و بێئایندە و ناموڕالیەش دەداتێ کە لە گشت کۆمەلگە نوێکانا گەرایداناوە. ئەم شێوە ڕەخنەی بۆدریار وامانلێدەکا بەتەواوەتی هەست بە سەرەتاکانی سەرهەلدانی جۆرە ڕەخنەێ نوێی فەرەنسی (هەروەك ئەوەی کە پێشتر مێژووکرد و فەیلەسوفی فەرەنسی دۆتۆکفیل پێش سەدەو نیوێك ئەنجامیداوە) لە کۆمەلگەی ئەمەریکی بکەین(2).هەر ئەم ترادیسیۆنە ڕەخنەیە لای ڕوناکبیرانی فەرەنسی گەشەدەکا و تادەکاتە ئەو کاتەش کە گەورەترین کارەسات لە ئەمەریکادا ڕوودەدا و جەرگبڕترین ڕووداو دێتە سەر کۆمەلگەی ئەمەریکی کەچی دەبینین ئەم ڕوناکبیرانە هەلوێستی خۆیان ناگۆڕن و پێیشیان وایە ئەوی ڕوویداوە(لێرەدا مەبەست ڕووداوەکانی 11 ی سێپتەمبەرە) پڕ بەپێستی ئەمەریکایەکانە. واتە ئەمەریکایەکان نەك هەر دەکەن بە بەرپرسیاری سەرهەلدانی تیرۆریزم بەلکو ئەو تیرۆریزمەش کە لەناخی گشت کەسێکدا لە ژیاندایە(بۆدریار ووتەنی). هەر هەلوێستی بیریاری پۆست مۆدێرنی فەرەنسی بۆدریار جارێ تر و بەهەمان ناوەڕۆکی ڕەخنەئامێزا نەوە دێتە گۆڕێ و هەموو هەلەکانیش دەخاتە ئەستۆی خودی کۆمەلگەی ئەمەریکی و سیاسەتە چەوتەکانی.لەو سەروتارەش کە لەژێرناوی" ڕۆحی تیرۆریزم" لە نۆڤەمبەری سالی 2001 دا دەینووسێ سەبارەت بە ڕووداوەکانی 11ی سێپتەمبەر ناوبراو داکۆکی لە تیرۆریزم دەکا بەرامبەر بە وێرانبوونی سۆپەر دەسەلات. ئەمەو بگرە جگەلە لە گالتەکردنەکانی بە جەنگی کەنداوی 1991 کە بەقەولی" ئەو" ئەوەی ڕوویدا شەڕ نەبوو و هیچ شوێنێکیشی نەگرت. دەشێ سەرنجێ نخرێتە سەر ئەو لایەنەش کە ئەم هەلوێستەی بۆدریار وەك بیریارێ فەرەنسی تازە نییە و بگرە فەرەنسیەکان بەمجۆرە هەلوێستانە ناسراون , بۆنموونە هەلوێستەکانی فوکۆ بۆ شۆڕشی ئێرانی, یان سەروتارەکانی ڕێجیە دۆبرێRegis Debray کە لە کۆسۆڤۆ وە بۆ ڕۆژنامەی لۆمۆند ی فەرەنسی دەنارد سەبارەت بە سرپەکان کە چەند دلێرن (بە قەولی هارالد بێرگیۆسHarald Bergius).لەڕاستیدا ئەنتی ئەمەریکای لە ولاتانی ڕۆژئاوا جیاوازە لە ولاتانی غەیرە ئەوروپی و تاڕادەیەك دەتوانێ ببێ بە فکریش نەك هەر دژایەتیێ هەڕەمەکی و بێسەروبەر وەك ئەوەی لە ولاتانی پاکستان و ئەفغانستان و کوردستان و شوێنهایەکیتری دەرەوەی ڕۆژئاوا باوە.قسەکان لەسەر ئەمەریکا هەمیشە دەبەسترێتەوە بە سەرمایەداری گلوبالی ئەمەریکی و ڕۆحی دەسەلاتئامێزی سیاسی ئەمەریکی و ئەو کولتوورە ئەمەرکییە بێ خەیال و ناتەندروستەی کە وەك پەتا گشت جیهانی نوێی گرتۆتەوە و ئەلبەتە پێش هەموو شتێکیش کە خەریکە گشت ڕۆژئاوا(چاترە بلێین تێکڕای ئەوروپا) دەکا بە شارێکی ئەمەریکی.

هەستی ئەنتی ئەمەریکای ڕوناکبیرانی ئەوروپای لەگەل گشت کێشەێ کە دێتە پێشەوە سەرلەنوێ سەوزدەبێتەوە و نەشونمادەکا. بەلام ئێمە کە باس لە بونی دیاردەی ئەنتی ئەمەریکای لە ولاتانی ئەورووپای ڕۆژئاوایی دەکەین زێتر مەبەستمان ئەو بزووتنەوە و گرووپە سیاسیانەیە کە بە چالاکییەکانیان لە نێتۆرك و یان لە دەرەوەی نێتۆرك (بۆنموونە لە مێدیادا) کاری خۆیان دەکەن نەك ڕژێمەکانی ئەم ولاتە ڕۆژئاواییانە کە بەرژەوەندی سیاسی و ئابووری و یاسایی بە ئەمەریکاوە دەیانبەستێتەوە. بەلام ئەو تێگەیشتنە بۆ ئەمەریکا و ئەمجار بۆ دیاردەی جیهانگیریش نە لە ولاتانی ئەرووپای ڕۆژهەلات بەو قولییە فکرییە بوونی هەیە و نەش لە ولاتانی یان لە جیهانی عەرەبی-ئیسلامی. چونکە ولاتانی ئەورووپای ڕۆژهەلات بە ڕژێم و دانیشتوانەکانیشیە وە لە دۆزێ ئابووری ئەوتۆدان کە ناپەرژنە ئەوەی پێناسەێ دیاریکراو بۆ ئەمەریکا بدۆزنەوە و بگرە سیحری بەئەمەریکاییبوون لەوێدا ئەوەندە بەرزە کە ڕەنگە لەدوای خودی ئەمەریکا لەوێ ئەوەندە بەئەمەریکاییبوون مانای هەبێ. ئەمەریکاش ئەو

سیحرەی لەو ولاتانەدا تەنێ بەهۆی ئابووریە گلوبال و زانیاریاویەکەیەوە دروستکردووە.ئەلبەتە ئەو ئیلیتە (دەستەبژێرە) جووە ئەکادیمی و بازرگان و سیاسیانەش کە لەو ولاتانەدا(بۆنموونە ڕووسیا و ئوکراینیا) هەن هەمیشە باشترین هێزبوونە بۆ بلاوکردنەوەی پەتای فەلسەفەی بازاڕ و یان ئایدیۆلۆژیای لیبرالی کە مارکسیزم یەك لەو ئایدیۆلۆژیایانە بووە.هەر ئەوان لە پشت هاوردنی شەپۆلی کۆمۆنیزم بوون و هەر ئەوانیش لە پشت داڕمانی ئەم شەپۆلە و هێنانی ئابووری بازاڕیشەوە بوون.بۆیە لەبەرچەندین هۆی سیاسی و کولتووری و ئابووری و زانستیش لەئەم ئێستادا ناکرێ تەماشاکردنەکانی دانیشتوانی ولاتانی ئەورووپای ڕۆژهەلات بۆ کێشەکانی سەردەم بکرێ بە بناغە بۆ دامەزرانی تیۆری نوێ یان بکرێ بەجۆرێ لە جۆرەکان کەلك لە سێرکردنی سیاسیانەی ڕژێمە سیاسیەکانی ئەم ولاتانە بۆ گرفتەکانی چاخی زانیاری وەرگیرێ. دواکەوتنی ئەمان لەڕووی ئابووری و زانیارییەوە تاڕادەیەکی زۆر لەپشت ئەو کەلەگاییەی ئەمەریکاوەیە و تەنانەت ئەو گەشەیەش ئەمەریکا لە بواری زانیاری پێیگەیشت بۆ ئەوەبووە کە بتوانێ سەرووی ئەوان بێ و کەلێنێ ئەوتۆش نخاتە نێوان خۆی و ئەوان کە بە هاتنی ئێپۆکێ تریش چارەسەرنەکرێ.بەکورتی گەشەی تەکنەلۆژیای زانیاری ئەمەریکی لە ناوەڕۆکدا سیاسی بووە و دواتر ئابووری بووە.ئەمەش هەموو بەسەریەکەوە ئابووریێ زانیاری و گلوبالی دروستکرد کە بە هیچ ولاتێ لەقنەکرێ.هەرچی جیهانی عەرەبی-ئیسلامییە ئەوە هەمیشە لە خەونی خۆیدایە و هەر ماوەی جارێ بەجۆرە ڕقێکەوە خۆی بۆ بەرەنگاربوونەوەی ئەمەریکا تەرخاندەکا و نەیاران دژ بە ئەمەریکا لێرە و لەوێ کۆدەکاتەوە.لە هەموو ڕقەکانیشدا هەمیشە مەسەلەی ئیسلام و کێشەی فەلەستین هەوێنی ڕقەکانە.ڕقی هەردوولا وەك یەك کۆن و دژانگیر و شەڕانگیزە.ئەمەریکایەکان نایەناوێ بەئاشکرا پێیان بلێن کە ئێوە واز لە سیاسەتکردن بێنن یان واز لە ئاینی خۆتان بێنن یان دەست لە ئابووری خۆتان هەلگرن یان ئێوە لە باسی وەك مافی مرۆڤ و دیموکراسیەت ناگەن و بگرە تێکیشدەدەن.ئەمانیش دەمێکە تەعبیئەی خۆیان و دانیشتوانەکانی خۆیانیان کردووە کە ئەوی ئەم گەردوونەی پیسکردووە ئەوا سەلیبی-یەهوودیەکانە و هەرجارەی بە بیدعەیەکەوە دێن و خەلکی سەر ئەم زەمینە بێهۆشدەکەن و دەست لە دەستتێوەردان ناکشێننەوە و ئەو شوێنەی ڕووی تێدەکەن گەڕای دووبەرەکی تیادادەنێن. ئەم دوولایەنە, واتە ولاتی ئەمەریکا وەك لایەك و جیهانی عەرەبی-ئیسلامیش وەك لایەکیتر, ڕۆژانە هەلە و تاوان دەرهەق بەیەکدەکەن و مرۆڤەکانی سەر خاکی خۆیان بۆ پشتگیریکردن لە سێرکردنە ڕق ئامێزەکانیان بەکاردەبەن. ئەمیان بە کولتووریێ دیگیتال و لۆژیکێ ڤێژوالەوە ,کە لە هەموو گیان و هەستێ دابڕاوە, و ئەویتیشیان بە کەلەپووریێ خۆمالی و ئەفسانەییەوە,کە کەمتر لە زانیاریگەریی ترسناکتر نییە, دەخوازن بەشداری لە شەڕێ هێمنی هەمیشەی بکەن کە پاڕادیگمی نوێی تەکنیك لەگەل خۆی هێناویەتی.

*سەرباری ئەوی لەسەرەوە وتمان ئەوەش دەلێین کە, هاتنەکایەوەی ئەم تەکنەلۆژیای زانیارییە و ئەمجار دوابەدوای ئەمەش سەرهەلدانی ئابووریێ گلوبال لەشوێنێ وەك ئەمەریکا شتێ هەڕەمەکی نییە و بگرە ناوەڕۆکی ئەو سێستەمە بازرگانی و ئەمجار سیاسیەش ڕووندەکاتەوە کە لە پاش جەنگ لە ئەمەریکا دا سەریهەلدا. بەکورتی هاتنەدونیای ئابووری نێودەولەتی و بەڕێوەبردنی ئەم ئابووریەش بەهۆی نێتۆرکەوە ئەو کۆششە بەئاگایەی ئەمەریکایە کە لە پاش جەنگ بە*Pax mericanaa* پاکس ئەمەریکانا(ئاشتی ئەمەریکی) ناوبرا.چونکە هەر ئەم ڕێگایە(واتە بەهۆی ئابووریێ گلوبالی بناغە زانیاری) لەبەردەم ئەمەریکادا مابوەوە کە بتوانێ جیهانی پێ مۆنۆپۆلبکا و بەشێ زۆر لەسەر زەوی لەو دەسەلاتە بێ بەشبکا کە بەهۆی ئەم ئابوورییەوە دروستدەبێ.گەر واشنەبا نەدەکرا نە بازاڕێ زۆر لێرە و لەوێ پەیداکرێ و نەش ئەو دژە جەمسەرەی(لێرەدا مەبەست ئەفسانەی جەمسەری سەرمایەوداری سووری سۆڤیەتییە) کە هەمیشە باسدەکرا ئاوا بەئاسانی داڕمێنرێ و ,واش لەم جەمسەرە بکرێ موحتاجی ئەو بازاڕە کرێ و نەشتوانێ هیچ کاریگەریکەێکی بەسەر بڕیارە ئابووری و سیاسی و یاساییەکانەوە هەبێ. وێرای ئەوە, کولتووری دیگیتالی ئەمەریکی دەیەوێ بەڕاشکاوی ئەوەمان پێڕاگەێنێ کە کۆمەلگەی تازەی ئەمڕۆ لە کۆمەلگەی پیشەسازی لەمەوبەر جوداوازە و, ئەو ڕۆلەش کە بۆ لەمەولا نێتۆرك, یان گەر فراوانتر بدوێین زانیاریگەریی ,دەیبینێ ڕۆلێ سەرەکیی و مێژوویییە یان هەر ئەو ڕۆلەیە کە پێشتر پیشەسازیگەری لە دروستکردنی هەلاوگۆڕان و دیاردەی چاوەڕێنەکراو دیوویەتی.بەلام ئەمە(واتە پیشەسازیگەریی) لە شوێنێ تری سەر زەوی هاتۆتە دونیا(بەریتانیای مەزن) و دواتر بارودۆخێ دروستبووە کە لێرە لە ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا مالئاوای لێکرێ.واتە ڕۆلی پیشەسازی وەك شێوازێ لە بەرهەمهێنان و بەکاربردنی شتی ماددی لەم شوێنەوە کۆتای بە ڕۆلی دەهێنرێ و بە شێوازێ تر لە بەرهەمهێنان و پاڕادیگمێ تر بەلەجیاتی دەکرێ.بۆ ئەمەریکا ئەم شێوازە لە بەرهەمهێنان و ئەم پاڕادیگمە تەکنیکیە کۆنە تواناێ ئەوتۆی بەرهەمهێنانی تیا نییە و بەکەلکی پێشبڕکێ گلوبالییەکان یش نایێ و , بۆیە ئەم ولاتە شێوازێ لە بەرهەمهێنان دەخاتەگەڕ کە بەزۆری زانیاری و زانینی تەکنیکی بەکاردەبا و پێشبڕکێ ئابووری و تەکنەلۆژیەکانیش بەخۆیەوە گرێدەدا.واتە ئەم شێوازە تازەیە لە بەرهەمهێنان کە نێتۆرك بەرهەمدێنێ کارێ وادەکا کە ئەم نێتۆرکە ببێ بە چارەنووسمان و مەجبووریشمان دەکا کە خۆمان لەبەردەم شیاوییەکانی ڕاگرین.لەم حالەتەیشدا وشەی نێتۆرك زۆرتری تیابەدیدەکرێ وەك لەوەی کە خۆی دەردەخا. ئەمەی ئێستاش لەژێرسایەی نێتۆرك تیایدەژین تەنیا ناوەڕۆکێ ڕووکەشە و جارێ زۆر لەسەرەتاین.جارێ*

زۆر دۆزینەوە و داهێنانی عەجیب عەجیب ماوە کە پێیبکەین و کاری لەسەر بکەین.ئەو هەڵاوگۆڕانانەی بەهۆی زانیاریگەرییەوە تێیدەکەوین تێگەیشتنێ ئەوتۆمان لادروستدەکا کە ئەوەی ڕوودەدا یاریێ مێژووی نییە بەڵکو ڕیالیتێییێ نوێی لەمەولایە و حوکمی دوا پاڕادیمی زانستییە.

دەکرێ باس لەوەشکەین کە,نەك هەر ئەمەریکا بەڵکو زۆربەی ئەو وڵاتانەی کاریان بۆ بەنێتۆرککردنی کۆمەڵگەی ئەمڕۆ کردووە کۆمەڵگەی نێتۆرکیان وەك هەنگاوێك لەنێوان شۆڕشی تەکنەلۆژیای گەیاندن و جیهانگیری سەرمایەداری توونکردووە.هەروەها شەپۆلی زانیاری ئەو ئابوورییەی ئەم کۆمەڵگەی نێتە پشتی پێدەبەستێ وەك ڕیسکێ خۆی دەردەخا کە هەمیشە لەبەردەممانداىە و چارەنووسی کۆمەڵایەتی و کولتووریشمانی بەخۆیەوە وابەستەکردووە.ئەم جۆرە ئابووریە کە دوا فۆڕمی ئابووری جیهانە و دوا توانا لە بەرهەمهێنانی بناغەکانیدا بەکابراوە لە توانایدایە ڕۆژانە هەڕەشە لە مافەکانمان و لە مانای جێگیری سیاسی و گەشەی دادپەروەری بکا.

لێرەشدا بێ مانا نابێ گەر لە میانەی ئەم پەڕەگرافەدا سەرنجێ نخەینە سەر مەسەلەی نێتۆرك و دۆزی ئاسایشی جیهان کە بەرپرسیاریەتی ئەم ئاسایشە وادەردەکەوێ تەنێ نەکەوتۆتە ئەستۆی دەوڵەتی ترانس(سەرووی) ناسیۆنالییە کان بەڵکو کەوتۆتە ئەستۆی دامەزراوە و کارگە مولتی(فرە)ناسیۆنالیەکانیش. ئەم پێوەندیەش لەنێوان دەولەتە ترانس ناسیۆنالیەکان و کۆمپانیا مولتی ناسیۆنالییەکان بەرژەوەندی ئابووری و سیاسی لەپشتەوەیە و کە دەشکرێ ئەملایەنە بەهۆی تێگەیشتنێکی کاستێلسەوە ڕوونکرێتەوە, کە لەدووتۆی ڕاپۆرتێ بەرباسیخستووە کە لەسالی *1998* بەنەتەوەیەکگرتووەکانی پێشکەش کردووە(3). کاستێلس لەو ڕاپۆرتەدا باس لەوەدەکا کە بۆئەوەی حکومەتە ناسیۆنالییەکان بەختی ئەوەیان هەبێ شەپۆلە گلوبالییەکانی سەرمایە و زانیاری بەکاربەرن پێکەوە دامەزراوی سەرووی ناسیۆنالی ئەخولقێنن(فۆندی نەختی نێودەولەتی,*Nafta, EU* یان ئۆرگانی پێکەوەکارکردنی هەرێمی تر) بەرامبەر بەمەش واز لەبەشێ لە دەسەلاتی خۆیان دەهێنن. ئەمانە لەهەمانکاتدا لەناو فۆڕمی دەولەتی نوێش دەژین کە دامەزراوە سەرووی دەولەتیەکان ,دەولەتی ناسیۆنال داروودەستە لۆکالی و ناوچەییەکان لەگەل ڕێکخراوە نا- دەولەتیەکانیش هەموو پێکەوە لە نێتۆرکێکدا پێکەوە گرێدەدرێن.ئەمەش هەموو بەسەریەکەوە فۆڕمی سیاسی چاخی زانیاری پێکدێنێ یان دەکرێ بە دەولەتی نێتۆرك ناوبنرێ.ئەم ناوەی کە ئەم کۆمەڵناسە مارکسی یە بۆ دەولەتی سەردەم یان دەولەتی ئایندە, یاخود ئەو دەولەتەی بەرێوەیە, دۆزیویەتەوە جوانترین ناوە.بەلام پرۆسەی ڕوونکردنەوەکەی بۆ ئەم شێوەیە لە دەولەت و جەوهەری ئەم دەولەتە و ئەرکەکانی ڕەنگە بۆچوونی جۆراوجۆر لای ئەم و ئەو بوروژێنێ کە بەندە یەك لەو کەسانەیە.چونکە ئەو دەولەتە نائاسایی ترین دەولەتە گەر بە دەولەتەکانی تری جیهان یان بەو بەشە بەراوردکرێ کە لە دەرەوەی نێتۆرك دەژی.ئەم دەولەتە خاوەنی گشت توانایەکی دەولەتیی تازەیە و بناغەکەشی لە ئابووریێ زانیاریاوی ئەوتۆ پێکهاتووە کە بەئاسانی دەکارێ بۆ هەموو پێشبرکێیەك خۆی ئامادەبکا.ئەزموونی ئەم دەولەتە نێتۆرکە زۆر بەرین و کاریگەرە و توانایێ زۆریشی لە ئۆرگەنیزە و دارشتنی بڕیاری سیاسی و ئابووری هەیە. ئالێرەوە دەشێ لەوەبگەین کە چۆن دەسەلات لە کۆمەڵگەی زانیاری نوێ پێکدێ و لە کوێش ئەم دەسەلاتە خۆی مەلاس دەدا یاخود دەسەلاتی تازە لە مشتی چی و کێدایە و چۆن قوڕمیش دەکرێ.لەمەش گرنگتر دەسەلاتی نێتۆرك نێوەندی بێ نێوەندە و هێزێ شاراوە و گومڕایە و بەێ ئەوی دەرك بەبوونی بکەی لەگشت شوێنێ ئامادەیە و لەبەردەماندایە. دەسەلاتی ئاوا زۆر لە دەسەلاتە دیکتاتۆرییە بەرچاوییەکان ترسناك تر و ئایندەی تریشە.ئەم جۆرە دەسەلاتە دوا مۆدێلی دەسەلاتە کە لەسەر بناغەی زانیاریێ ئالۆز و زانستێ گەشەدار پیادەی کارەکانی دەکا. بۆ نموونە ئەو دیاردانەی کە جارجارە لە شوێنێ لە جیهان وەك هەڕەشەیەك خۆی قووتدەکاتەوە (لەوانە : بەرەنگاربوونەوەی تیرۆریزم, چارەسەردانان بۆ کۆچی خەلکی ولاتانی جیهانی سێ ڕووەو ڕۆژئاوا, بەرەنگاربوونەوەی نارکۆتیکە) ئەم دەولەتی نێتۆرکەی کاستێلس باسیدەکا و پێشیوایە کە دەولەتێ نموونەییە, هەولدەدا چارەسەری کتوپڕ و خێرای بۆ بدۆزرێتەوە و بەهۆی ئەو تەکنەلۆژیای گەیاندنەی کە لەبەردەستیدایە, کە ئەوەش بەرهەمی ئەو زانیاریگەییە کە دەولەتی نێتۆرك پێیگەیشتووە, وەك گەورەترین کێشە و کاتاسترۆف(بەلا) نیشانی جیهانی بدا.ئەم جۆرە بەرەنگداربوونەوەیە سیاسەتکردنێ نوێیە و مەبەستی تری لە پشتەوەیە کە دەولەتی نێتۆرك بەجۆرێ لە جۆرەکان خۆی هۆکاری دروستبوون یەتی. هەریەك لەو هەڕەشانەش کە باسکران ئەوە ڕووندەکەنەوە کە دروستبوونیان لەخۆڕا نییە و بەسەرهاتی خۆیان هەیە کە دەولەتی نێتۆرك بۆلەمەولا ئارەزووی ئەوەناکا گوێبیستی هەقایەتەکانی بێ و ,ئەمەش بەتایەبەت کە ئەو هەڕەشانە خودی ڕابردووی دەولەتی نێتۆرك و ئەفسانەی گەشەکەشی دەخاتە ژێرپرسیارەوە. بۆیە گرنگە لەوە بەئاگابین کە گەشەی تەکنیکی نوێ نەنیا لە قوژبنی کارگەکانا کاری خۆی ئەنجامنادا بەلکو هاتۆتە سەر سنوورەکان و بەتازەترین شێوە کار بۆ دۆزینەوەی:گومانلێکراو, پەناهەندە یاساغ, ئەنتی-گلوبالیست (یان تاقمی*Attac* کە هەمیشە لە جوولەن لەنێوان ولاتانی ڕۆژئاوا بۆ بەشداریکردن لە خۆپیشاندانەکانیان دژ بە جیهانگیری و بەزمەکانی ئەم دیاردەیە) , پێدۆفیل (منالباز), قاچاخچیەکانی سۆزانی نێوان ولاتانی ئەورووپای ڕۆژئاوا و ڕۆژهەلات دەکا, و لەهەموو ئەمانەش گرنگتر ئەمڕۆ خۆی لەئاستێ ڕێکخراوەی گلوبالدا بۆ دۆزینەوەی دوژمنە هەرە تازە و گەورەکەی جیهانگیری ئابووری و زانیاری ئامادەکردووە کە ئەوەش تیرۆریستەکانە, یان بەقەولی باوی ئەورووپایی و ئەمەریکایەکان

فۆندەمینتالیستە ئیسلامییەکانە ,ئەو دوژمنەی کە پاڕادیگمی تەکنیکی نوێ بۆخۆی دۆزییەوە و کردی بە ئەلتەرنەتیڤی(جێگیری) ئەو سەرمایەدارییە نێودەولەتیەی کە لە چەند شوێنێکدا ناومانناا بە سەرمایەداری سوور.

سەرچاوە و پەراوێزەکان:

*خوێنەری ئەم باسە گرینگە ئەم سەرنجەی لایخوارەوە لەبەرچاوبگرێ:

- ئەم باسە کە لە بەهاری 2002 دا نووسراوە پەڕەگرافێکە لەو دێیاتەی لەتەك چەند باسێ تردا لەتەك کۆمەلناسی ئەمەریکی بەڕەچەلەك ئیسپانی سازدراوە. باسەکە بەشێکە لە تەماشاکردنەکانمان بۆ توێژینەوە و پشکنینەکانی کۆمەلناسی ناوبراو و کارە ناودارەکەی لەبارەی(گەشەی کۆمەلگەی نێتۆرك), کە ئەوەش یەکێکە لەو سێ بەشەی کە سەرجەمی پڕۆژە گلوبالەکەی کە ناوی (چاخی زانیاری) لەخۆدەگرێ پێکدێنێ, کە ئەوڕۆ لە گەلێ لەبەشەکانی زانستە سیاسی و ئابووری و یان کۆمەلناسیەکانی زانکۆ و کۆلێجەکانی ولاتانی ڕۆژئاوا و خودی ئەمەریکا دەخوێندرێ.

1- Jan Baudrillard, Amerika.Över: Johan Öberg. Göteborg Korpen.1990.

2- لەباسێ تایبەت بە بیری بیریاری فەڕەنسی ژان بۆدریار و بیری پۆست مۆدێرنیتێ ئەم لایەنەمان ڕوونکردۆتەوە. بڕوانە ئەم سەرچاوەیە:

ئازاد حەمە, بیری پۆست مۆدێرنیزم, بەشی یەکەم, چاپی سوید, 2001 , لاپەڕە260- 241.

3- Manuel Castells , ’’Utvecklingsmöjligheter i informationsåldern ’’ , Ord & Bild, 1999: 3.
ss 51-55.